

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2021 йил 6-сон

Бош муҳаррир: Наманган давлат университети ректори С.Т.Тургунов

Масъул муҳаррир: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Қодирхонов

Масъул муҳаррир ўринбосари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиги Р.Жалалов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Хакимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад. С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф. Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тожибаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц. А.Баташов, б.ф.н.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиги фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, қ-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: - акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д. проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: - и.ф.д., проф. Н.Махмудов, и.ф.д., проф. О.Одилов.

Фалсафа фанлари: - акад., Ж.Бозорбоев, ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Замилова.

Филология фанлари: - акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф. С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова, фил.ф.д., проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н. доц. М.Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф. А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноят, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф. Ш.Хонкелдиев, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: - б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари: - п.ф.д., проф. З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техник муҳаррирлар: Н.Юсупов, Г.Акмалжонова

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** ilmiy@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли гувоҳномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август куни 1106-сонли гувоҳнома га биноан чоп этилади. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида ҳалқаро стандарт туркум рақами (ISSN-2181-1458)га эга НамДУ Илмий-техникавий Кенгашининг 10.05.2021 йилдаги кенгайтирилган йиғилишида муҳокама қилиниб, илмий тўплам сифатида чоп этишга рухсат этилган (Баённома № 6). Мақолаларнинг илмий савияси ва келтирилган маълумотлар учун муаллифлар жавобгар ҳисобланади.

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ-2021

UDK 8.81.373

Ҳ. ХУДОЙБЕРДИЕВАНИНГ СЎЗЛАРНИ КЎЧМА МАЪНОДА ҚЎЛЛАШ МАҲОРАТИ

Дилдора Юнус кизи Юсупова,
Бухоро давлат университети ўзбек
тилшунослиги кафедраси докторанти

Аннотация: Тил – ўзига хос мураккаб система ва айни пайтда бунёдкор мавжудликдир. Тилнинг юзага чиқиши, воқеланиши, асосан, нутқ орқали амалга оширилиши биламиз. Нутқ ҳам ўзига хос чексиз бунёдкорликларга эга қурилма бўлиб, тил имкониятларини нутқий шароитга мос тарзда намоён этади. Ўзаро ассоциатив хусусиятга эгалик тил ва нутқда айнан бир хил эмас. Лисоний бирликлар, масалан, лексемалар ҳамиша бир-бирига ишора қилиб, бир-бирини эслатиб турувчи парадигматик (ўхшашлик) ҳамда синтагматик (қўшничилик) муносабатларига эга. Полисемантик сўз ҳар бир маъноси билан алоҳида қуриш ҳосил қилади. Улар лексемалари тилда алоҳида парадигмаларга жойлашади.

Мақолада истеъдодли ўзбек шоираси Ҳалима Худойбердиева шеърларида баъзи сўзларнинг кўчма маънода қўлланилишидаги ўзига хослик лингвопоэтик таҳлилга тортилган.

Калит сўзлар: поэтик нутқ, полисемия, метафора, метонимия, синекдоха, индивидуал нутқ

УМЕНИЕ Х.ХУДОЙБЕРДИЕВОЙ ИСПОЛЬЗОВАТЬ СЛОВА В ПЕРЕНОСНОМ СМЫСЛЕ

Дилдора Юнус кизи Юсупова,
Бухарский государственный университет,
докторант кафедры узбекского языкознания

Аннотация: Язык – уникальная сложная система и одновременно творческое существо. Мы знаем, что возникновение и реализация языка происходит главным образом через речь. Речь – это также устройство с бесконечным творчеством, которое демонстрирует силу языка таким образом, чтобы соответствовать контексту слова. Взаимно-ассоциативный характер – это не совсем то же самое в языке и речи. Лингвистические единицы, такие как лексемы, всегда имеют парадигматические (сходство) и синтагматические (соседство) отношения, которые указывают друг на друга и напоминают друг друга. Многозначное слово образует отдельный круг с каждым значением. Они лексемы и помещены в отдельные парадигмы языка.

В статье анализируются особенности использования некоторых слов в переносном смысле в стихотворениях талантливой узбекской поэтессы Халимы Худойбердиевой.

Ключевые слова: поэтическая речь, многозначность, метафора, метонимия, синекдоха, индивидуальная речь

KN.KHUDOYBERDIYEVA'S ABILITY TO USE WORDS IN A FIGURATIVE SENSE

Dildora Yunus kizi Yusupova,
Bukhara State University, doctoral student
of the Department of Uzbek Linguistics

Annotation: *Language is a uniquely complex system and at the same time a creative being. We know that the emergence and realization of language takes place mainly through speech. Speech is also a device with its own limitless creativity, demonstrating the possibilities of language in a way that is appropriate to the speech context. Possession of a reciprocal associative feature is not exactly the same in language and speech. Linguistic units, such as lexemes, always have paradigmatic (similarity) and syntagmatic (neighborhood) relationships that point to each other and remind each other. The polysemantic word creates a separate circle with each meaning. They are lexemed and placed in separate paradigms in the language.*

The article analyzes the peculiarities of the use of some words in the figurative sense in the poems of the talented Uzbek poet Khalima Khudoiberdieva.

Keywords: *poetic speech, polysemy, metaphor, metonymy, synecdoche, individual speech*

Тил ўзига хос мураккаб тизим эканлигини, унинг бирликлари тартибли тарзда фаолият юритишини биламиз. Муайян тил эгалари онгида ўша тилга тегишли лексемалар ўзаро парадигматик (ўхшашлик) ҳамда синтагматик (қўшничилик) муносабатларда мавжуд бўлади. Масалан, *она* лексемаси бир томондан *фарзанд*, *ўғил*, *қиз* лексемалари билан, иккинчи томондан *ота* лексемаси билан парадигма ҳосил қилиб яшайди. Парадигмадаги бир аъзонинг моҳияти унга парадигмадош бошқа аъзонинг моҳиятига қиёсан олинади, унга муносабатда бўлади. Масалан, *она* лексемаси *фарзанд*, *ўғил*, *қиз*, *ота* лексемалари билан парадигма ҳосил қилар экан, бунда уларнинг умумий белгиси бу лексемаларни бир парадигмага солса, фарқли белгилари мустақилликларини таъминлайди. Лисоний бирликлар орасидаги бундай бир-бирига ишора қилиб, эслатиб турувчи белгилар, муносабатлар ассоциатив муносабат бўлиб, *она* лексемасининг моҳияти *ота* лексемасининг моҳиятига қиёсан белгиланади. Қиёс эса эслатиш, эслаш, ёнма-ён қўйиш муносабати асосида юзага чиқади.

Лексемалар синтагматик муносабатга кириша олиши билан ҳам аҳамиятли. Масалан, *она* лексемаси нутқда яхши, меҳрибон, ёлғиз, бахтли, жонкуяр каби ўнлаб, юзлаб лексемалар билан бир томондан, морфологик шакл ва сўз ясовчи қўшимча билан иккинчи томондан бирикув ҳосил қилади. Бу лексема динамикасига хос имкониятдир.

Сўзловчи нутқ жараёнида зарур бўлган бирликни ўхшаш ва фарқли белгилари асосида парадигмадан танлаб, синтагматик имконияти доирасида нутқда турли-туман комбинация ҳосил қилади [3]. Нутқда лексеманинг моҳияти ҳам, синтагматик имкониятни ҳам бир нутқ моментида юзага чиқариб бўлмайди. Зеро, диалектика таъкидлаганидек, моҳият бир ҳодисада тўйқ юзага чиқмайди, имконият тўла воқеланмайди. Нутқий воқеланиш унинг бир зарраси, холос.

Лексема – маълум бир тил жамияти аъзолари онгида тайёр, барқарор, умумий ва мажбурий, шакл ва маъно бирлигидан иборат, яхлитланган, борлиқдаги ҳаракат, нарсаси, предмет, белги, миқдор кабиларни билдирувчи тушунчалар ва муносабатларни ифодалайдиган, нутқда сўзларни ва грамматик морфемаларни бириктирадиган лисоний бирлик ҳисобланади [3]. Лексеманинг нутқдаги шакли эса сўз ҳисобланади.

Лексикологияда моносемантик ва полисемантик сўзлар фарқланади. Назарий лексикология нуқтаи назаридан ёндашсак, нутқда қўлланган сўз ҳар доим моносемантик бўлади. Чунки сўз лексеманинг бир марталик кўриниши бўлиб, у лексемага зид равишда бетакрорлик табиатига эга.

Жамият тараққий этиши билан нутқий сўзлар ўзи ифодалаган лексик маъно билан доимий алоқадор ҳосила нутқий маъноларни юзага чиқараверади. Натижада моносемантик сўз полисемантик сўзларга айланиб боради.

Полисемантик сўз ҳар бир маъноси билан алоҳида қуршов ҳосил қилади. Улар лексемалашиб тилда алоҳида парадигмаларга жойлашади. Буни ўзбек шоираси Ҳалима Худойбердиева шеърларидан олинган мисолларда кузатамиз.

Шоира Ҳалима Худойбердиева сўзнинг луғавий маъноларини турфа живаларда акс эттира олган, мағзи тўқ шеърлари билан ўзбек китобхонининг қалбидан жой ола билган, ўзига хос, бетакрор ижодкор. У ҳозирги ўзбек тилининг лексик-семантик хусусиятларига таянган ҳолда янгича ташбеҳлар яратишга эришган. Шоира ижтимоий-сиёсий мавзуларда бўладими, лирик ёки интим мавзуларда қалам тебратадими, гўзал ўхшатишлардан кўпроқ фойдаланади. Шоира туйғулар тасвирини янги-янги шаклларда берар экан, шакл ва мазмун мутаносиблигига эришади; ҳақиқатни айтиш, адолат тантанасини улуғлаш учун тинмай изланади; шунинг баробарида барчамизга таниш сўзлар зиммасига янги ва чуқур маънолар юклайдики, бу унинг ҳақиқий истеъдод эгаси эканлигини далиллайверади.

Мисолларга мурожаат қиламиз. Шоира «Аёл ўтиб борар...» шеърда шундай ёзади:

*Сен сўрама. Мен ҳам айтмайин,
Курагимни(нг) синганини қарс.
Шовқин солма, мен уйготмайин,
Юрагимда ётар бир йўлбарс...* [5]

Ҳ.Худойбердиева «Юрагимда ётар бир йўлбарс» мисраси орқали гўзал ташбеҳ яратади.

Мутахассислар томонидан «дунё аёлларига бағишлов» деб эътироф этилган шоиранинг «Аёл» шеърда ҳам «Сен дарёсан...», «Унамадинг, аёл ўзи терс «халқ», дедилар», «Ичолмагач юз ўгириб шўр, талх, дедилар» каби ўнлаб мисраларида ҳам гўзал ташбеҳлар бор.

Ижодкорнинг шеърый туғёнларида сўзлар табиатидаги шартлилик, «коса тагидаги нимкоса» тарзида ифодаланадиган кўчма маънодорлик устуворлик қилади. Юқоридаги мисралар маъно ифодасига кўра ижтимоий-фалсафий, бадиий-эстетик аҳамият касб этади. Яна бир мисол:

*Ўз кучи, ўз бардошини билмаган дарахтман мен,
Қоқилгандай битта жойдан жилмаган дарахтман мен.
Сершоҳ, сербарг новдалари чақ-чақлатиб қушларни
Умр бўйи ўзи бир бор кулмаган дарахтман мен...* [5]

Иброҳим Ғафуров таъбири билан айтганда: «шеър бу шоирнинг ўзи». Шоира руҳий изтиробларини, дил қийноқларини «ўз бардошини билмаган дарахт», «битта жойдан жилмаган дарахт», «ўзи бир бор кулмаган дарахт»га ўхшатади ва бетакрор истиоралар яратадики, бу фикрнинг ифодалилигини ва таъсирчанлигини таъминлайди. Мазкур парчадаги ўхшатишларда мантиқ кучли, уларни ўқир экансиз, шоиранинг дил туғёнларига беихтиёр шерик бўласиз.

Биров пичоқ билан кесди, сўрди шираларимни,

*Бошқа биров каллаклади, кўрди ичим, қабримни.
Баргим пилла қурти еди, биров кийди заримни
Мен-чи, бировлардан бир барг юлмаган дарахтман мен...[5]*

Шоира ўхшатишлари ўқувчида раҳм ҳиссини уйғотмайди, аксинча, бир пўртананинг ичидан омон чиқишга интилудек ҳолатга солади кишини. Бир сўз билан айтганда, ўқувчини АЁЛ, ҲАЗРАТИ ИНСОН қалби пўртаналарига чорлайди. Бу ҳолатни Ҳалима Худойбердиева каби дадил тасвирлаш, назаримизда, барча шоирларга ҳам насиб этавермайди.

Ҳалима Худойбердиева ижодида ўзбек шеъриятидаги анъанавий ўхшатишлар ҳам кўп кузатилади. Чунончи,

*...Росту ёлгон эртакларнинг борар ери Сен,
Асов отдай эркакларнинг борар ери Сен...*

Яна бир мисол: *Онагинам! Дориламон кунлар келди, шафақлари ол...*

ёки

Ўғлонларинг мева қадар бир ширинликдир...

Манбаларда кўчимлар борасида фикр борар экан, одатда, уларни от туркумига оид мисоллар билан изоҳлаш кенг учрайди. Бироқ феълларнинг ҳам маъно тараққиёти кенг учраши шоир шеъриятида ўз ифодасини топган. Масалан,

Мозийи ҳар отар тонгни эмизган,

Ҳар тигли ақлни, онгни эмизган.

Бўри, тулкимас, арслонни эмизган –

Туркликнинг кўкраги, булоғи Турон.

Ҳалима Худойбердиеванинг «Турон» шеърида «ўқ отмоқ», «чўғ отмоқ» каби бирикмалар ўзига хос тарзда усталик билан баён этилади. Айтмоқчимизки, одатий ҳолларда улар салбий маъно ифодаси учун қўлланилади. Аммо шоира мазкур шеърида улардан ижобий стилистик оттенкани юзага чиқариш учун қўллаган:

Ўнгимда руҳимга ўқ отган фикр,

Кўнглимга бир ёруғ чўғ отган фикр.

Уйқумда қонимни уйғотган фикр:

«Туркликнинг муқаддас ўчоғи Турон». [5]

Шоира шеъриятида инсон ва табиатнинг бошқа яралмишлари хусусият-ҳолатларини ёнма-ён қўйиш, таққослаш, қиёслаш орқали уларга мурожаат қилиш ҳам кўп учрайди. Натижада, бундай шеърлардаги образлар фалсафий умумлашма хусусиятига эга бўла боради, маъно кучайиб, метафоралашади. Шоира фақат шухратманд тарихда кечган аجدодларимизнинг ибратли ҳаётларини васф этибгина қолмай, бугунги авлодни ёлиб боболар изидан бориб, Ватанга садоқатли фарзанд бўлишга чақиради. Бу чақириқ донишманд файласуфнинг ўғити, қаҳрамон бобонинг насиҳати, ярадор сарбознинг битиги бўлмай, балки шу тупроқнинг ҳар заррасида, энг аввало, илоҳий бир меҳр ва муқаддасликни теран мушоҳада қилган, жону тани шу замин

билан қоришиб кетган, ҳар барги, ҳар гиёҳи, ҳар бир боласининг жон толаларига жигарининг қон томирлари туташ Она-шоиранинг нидолари, фарёдларидир [5]. Бу ҳол шоиранинг «Она-Ватан», «Навоий–нон», «Бу умр ўтар кўчадир» шеърларида яққол кузатилади:

*Мен Туроннинг қадим қўнгирогимен,
Жаранг берсам қир-даласи уйғонар...
Болам, кимсан, ким бобонгнинг қотили,
Билармисан туркнинг тўқсон зотини?
Томиримдан чиққудайин отилиб
Найман онанинг ноласи уйғонар...*

Сир эмаски, замонавий шеърятнинг лирик қаҳрамони ҳаёт тўғрисида, инсон ҳақида кўпроқ ўйлайдиган бўлиб қолди, ўйлаганда ҳам юзаки эмас, анча чуқур ўйлайдиган, доно фикрлар айтадиган бўлиб қолди [1]. Мана шу ҳолат Ҳалима Худойбердиева шеърларини бир-бирига боғлаб турган «ришталар»дир, десак тўғрироқ бўлади. Бу борада метафорик усулдаги кўчимлар шоира томонидан ўринли танланади.

Биз ҳазрат мир Алишер Навоийни «мутафаккирлар мутафаккири», «авлиёлар авлиёси», «ғазал мулкининг султони», «ашъор кишварининг шоҳи» каби ташбеҳлар билан улуғланишларига кўникиб қолганмиз. Бу борада шоира янги ўхшатишларни қўллайди ва «Бу буюк шоир бизники» деб айюҳаннос солувчиларга, тортишувчиларга ёки беҳуда баҳс қилувчиларга аниқ жавоб айтади:

*Навоий – нон. Тўсма. Унга борар йўлдан қоч,
Ғашлик қилма, тўрт ённи ҳам ёритаркан тож.
Навоийга ўзин урса, урма кофирни,
Ахир нонга мусулмонун кофир бирдай оч.*

Шоиранинг метафора қўллаш маҳоратида янги-янги ўхшатмалар борлигига қайта-қайта ишонч ҳосил қилаверамиз. Жумладан,

*Янги чиққан тилим-тилим ойлар қўлларим,
Бегим, ўтар йўлингизни бойлар қўлларим.
Мактубингиз баргдай титроқ кўксимга босиб,
Соғинчингиз юрагимга жойлар қўлларим.*

«Янги чиққан тилим-тилим ойлар қўлларим», «Соғинчингиз юрагимга жойлар қўлларим» метафораларида қўлларнинг тилим-тилим ойга ўхшатилишини янги топилма сифатида баҳолай оламиз. Ёки «ёрга бўлган соғинчни юрагига жойламоқ», «юрагида сақламоқ» ўзбек шеърятини учун таниш ташбеҳлар. Аммо «ёр соғинчини юрагига қўллари билан жойламоқ» метафорасида юракни энтиктирадиган ўзгачалик мужассам.

Шоира шеърятинида метонимия ва синекдоха маъно кўчиш усулларида ҳам кенг фойдаланади. Синекдоха ҳосил қилувчи ва ҳосила маънолари денотатининг бири бутун, иккинчиси, албатта унинг бўлаги бўлишини яхши биламиз. Метонимияда эса ҳосил қилувчи ва ҳосила маъно денотатлари алоҳида-алоҳида нарсалар ҳамда воқелиқдан иборат, улар бутун-бўлак муносабатига эга эмас. Синекдохаларда сўзнинг лексик маъноларидан бирида ифодаланган бўлак, иккинчисида ифодаланган бутуннинг муҳим белгиси бўлади [2;3]. Метонимияда ўзаро алоқадорлик белгиси ўринга, замонга ёки бири иккинчисининг

материали бўлишига кўра юзага чиқади, шу асосда ҳосил қилувчи маъно ҳосила маънони юзага келтирган бўлади [2,25].

Метонимия усулида ҳосил бўлган кўчимларга Ҳалима Худойбердиеванинг қуйидаги шеърини мисраларини мисол қилиб келтириш мумкин:

*Хурлик йўли– кураш йўли. Тик роҳларига
Чиқар экан гард тегмасин элнинг барига,
Кураш куйин қуйиб элнинг қулоқларига,
Тун бўйи оёқ учида юриб чиқар Сўз.
Оққан бўлсам ҳамки унинг пойида тинмай,
Элга нафим кам менинг деб нечун ўксинмай,
Мен биргина сўз ўстирдим,
Мангу кўз юммай
Туркий элни балолардан қўриб чиқар Сўз! [5]*

Кўринадики, мазкур шеър мисраларида метафора («Мен биргина сўз ўстирдим») ҳамда метонимия («Тун бўйи оёқ учида юриб чиқар Сўз», «Туркий элни балолардан қўриб чиқар Сўз») баробар қўлланилиб шеърнинг оҳангдорлигини, таъсир кучини оширган.

Шоира бу ёруғ оламда энг тўғри йўл ҳам, энг шонли йўл ҳам Хурлик йўли эканлигига ишонади. Юрт, халқ озодлигига ҳар биримиз масъул эканлигимизни уқтириб, уни сақлаш учун «...бор-йўғингдан кечасан», деб даъват қилади. Зеро, шоиранинг ўзи шу шонли йўлда!

*Бари ёлгон,
Шу йўлгина чин.
Бу йўлда юрмайсан, учасан.
Фақат унда кетмоқлик учун
Ўзинг бор-йўғингдан кечасан.
Отланаркан тонг ёки кечда,
Ичга тўлдир озодлик куйин.
Бор лаш-лушинг бирма-бир еч-да,
Бошдан-оёқ ХУРЛИКни кийин!*

«Бор лаш-лушинг бирма-бир еч-да, Бошдан-оёқ ХУРЛИКни кийин!» мисрасида хурлик либосга менгзалади (метафора) ва «Ичга ...озодлик куйин» тўлдирганларни (метафора) уни кийишга (метафора) чақиради. Умумий ҳолатда хурлик билан кийинмоқ ўртасида ўхшашлик йўқ, аммо алоқадорлик бор: Хурлик «бор-йўғидан кечи» «Фақат унда кетмоқлик учун» отланганларга либос бўлмоқда. Либос эса кийилади.

Шунингдек, шоиранинг «Кул қиладир бизларни у ўт», «Ҳали мени қийнамоқдан тўймас остона», «Кўп хушрўй кўринар қалбингдаги боғ», «Жонли виждонларни тортажак дорга» каби мисраларини ҳам мисол тариқасида келтиришимиз мумкин.

Келтирган мисолларимиздаги *сўз, хурлик, ўт, остона, боғ, виждон* сингари сўзлар метонимик ҳосила маънони яратиш учун хизмат қилган. Бу мисолларда сўзнинг лексик маъноси ҳосила маънони нарсалар ўртасидаги алоқадорлик ва яқинликка кўра юзага келтирган.

Синекдоха усулида маъно кўчган мисралар сирасига «Кўнгил, қўлин боғлаб одам аҳлини, Банду банд қилади тагин муҳаббат», «Бу ҳаёт галати, жигарим», «Кўрқма, гоҳ қийналиб қолса жон», «Айтаверсам жонга тушар ўт» кабиларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Ушбу мисраларда кўнгил, жон сўзлари синекдоха усулида кўчган полисемантик сўзлардир. Мисолда кўнгил, жигар, жон сўзлари билан «одам» назарда тутилган. Қолаверса, «қўлин боғлаб» бирикмаси индивидуал нутққа хос бўлиб, у матн талабига кўра янгича маъно ифодалай олган. (Халқ жонли сўзлашувида, одатда, қўлини боғламоқ ибораси бирор юмушдан қўймоқ маъносида қўлланилса, шоир бу ўринда севмоқ маъносини мужассамлаштиради.)

Яна бир мисол.

Қайдаки етимни етиб тишлайди

Дунё қантармаса каж итларини,

Руҳим юрагимга қаттиқ муштлайди,

Руҳим киябошлар совутларини.

Руҳ – инсоннинг ўзи. Руҳ – бутунликнинг қисми. «Руҳим киябошлар совутларини» мисрасида, шунингдек, шеърнинг давомидаги «Руҳим кўтаради байроқларини!», «Руҳим қон ичидан кўтаради қад!» мисраларида қисмнинг номи билан бутун ифодаланаётгани яққол сезилиб туради.[12]

Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, Ҳалима Худойбердиева шеърлятида ўзига хос маъно ташувчи, бошқа шоиру шоиралар ижодида кузатилмайдиган бир қатор индивидуал нутқ кўринишлари учрайди:

То бу байроқ, Ватан, нурлар

Ич-ичинга кетсин кириб.

Токи ганим ватанхўрлар

Ололмасинлар сугириб... («Ватан байроғи» шеъридан)

Болакайим, сен кўрқма, сен ҳовучламагин жон –

Сен қозғоз каптарингни ясайвергин шодланиб...

(«Улуғбекни кузатиб» шеъридан)

Наврўзона шавқ-ла куйлай гунчани уйготтириб....

Ғам на қилсун ул мунаввар шамъи шабистон олдида.

(«Наврўз» шеъридан)

Ҳеч ким билан сирлашмай, ҳеч кимсага тутмай май,

Ўз қоним билан ўзим алвонланиб бораман. («Бегим» шеъридан)

Бу каби сўзлар поэтик тасвирни беришда, ифодаланаётган фикрнинг эмоционал экспрессивлигини таъминлашда муҳим услубий восита бўлиб хизмат қилган.

Шоиранинг поэтик услубида қуйидаги сўзлардан кенг фойдаланганлигини кузатишимиз мумкин: эрқ, ватан, муҳаббат, она, қуёш, кўнгил, гул, юрак, кураш, аёл, ёнмоқ ва ҳ.к. Мазкур сўзлар ҳар бир ўринда ўзига хос семантик-функционал вазифа бажарган, бетакрор кўчимлар яралишида хизмат қилган.

Хулоса шуки, ҳар қандай лексема, хоҳ у бир семемали, хоҳ кўп семемали бўлсин, нутқда кўп маъноли бўлади. Сўз эса муайян нутқ жараёни учун ҳамisha бир маъноли.

Адабиётлар:

1. Каримов О. Бадиий образнинг кўп маънолилик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. –1990, № 3. 21-26-б.
2. Миртожиев М.М. Ўзбек тили семасиологияси. –Т.: Мумтоз сўз, 2010.
3. Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили.–Т.: Ўзбекистон, 1993.
4. Сувонова Р. Ўзбек тилида метонимия. НДА. –Самарқанд, 2001. 22 б.
5. Худойбердиева Ҳ. Сайланма.–Тошкент: Шарқ, 2000.–398 б.
6. Dilorom Nematovna Yuldasheva. Problems of national language education at school. Volume 4 Issue 3 BSU 2020 (3) Published by 2030 Uzbekistan Research Online, 2020 <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss3/15/>
7. Дилором Юлдашева. Нутқий мулоқотда сукутнинг ўрни. Образование и инновационные исследования. Том 1 № 1 (2020). <http://interscience.uz/index.php/home>
8. Дилором Юлдашева (Dilorom YULDASHEVA). Профессиональные фразеология (Professional Phraseology). International conference on academic studies in philology (BICOASP) 26-28 September 2019 Bandırma <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/60539392/>
9. Юлдашева Д. Н. Сукут нутқий мулоқотнинг таркибий қисми сифатида //Сўз санъати халқаро журнали. – 2020. – Т. 3. – №. 3. www.tadqiqot.uz
10. Tueva Zulfiya Nozimovna, Yuldasheva Dilorom Nigmatovna. Statement and about its types. International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 01, volume 93 published January 30, 2021. – Pag.72-77. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44644256>
11. Yuldasheva dilorom nigmatovna. Silence-is a nonverbal unit of speech communication. American Journal of Research, 2020, 11-12 issue of the Journal.–Pag.87-95. https://journalofresearch.us/wp-content/uploads/2020/12/2020_11_12-AJR_11.pdf
12. Yusupova D. Poetess Khalim Khudoyberdieva and his skill in use of the word. International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 01, volume 93 published January 30, 2021.–Pag.238-241. <http://oaji.net/articles/2021/679-1612639322.pdf>
13. Dildora Yunus kizi Yusupova. About Polisemantic Words (on the example of the poems of the Uzbek poetess Khalima Khudoyberdiyeva). Middle European Scientific Bulletin. Volume 10, March 2021. ISSN 2694-9970. Pag.384-389. <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/367>

МУНДАРИЖА

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ФАНЛАРИ

01.00.00

ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

1	Kvadratik va kubik stoxastik jarayonlar	
	Boboqulova S.B	3
2	Учинчи тартибли сингуляр коэффициентли гиперболик типдаги тенглама учун қўйилган чегаравий масалани ечиш.	
	Мелиқўзиева Д.М	6
3	Экспериментальное исследования поляризуемости и дипольного момента трансформаторной масла трм-3	
	Кучкаров Х.О, Абдуназаров А.А, Неъматжонов Ш.Р	13
4	Steam ta'limining afzalliklari	
	Nurmatova M, M	19
5	Кучли электромагнит майдондаги p-n ўтиш дифференциал қаршилиги ва диффузион сизимига деформация ва ёруғликнинг таъсири	
	Гулямов Г, Дадамирзаев М. Г, Косимова М.О	23
6	Суперконденсаторлар учун полимер гидрогелларни физик-механик хоссаларини тадқиқ қилиш	
	Шодманов Ж.А, Боймирзаев А	30
7	О равномерной сходимости случайных полей в $c(s)$	
	Акбаров М, Мирзакаримова Н.М	34
8	Физикадан очизикли таълим траекторияларини қуришнинг методик модели	
	Имомов О.Э	37
9	Металларнинг сирти ва сиртига яқин соҳалари хоссаларини ионли бомбардировка таъсирида ўзгариши	
	Элмуродов Р, У, Ниязов Ш,К, Саматов Ғ,Б, Абдуллаев А, Маърипов И. И,Файзуллаев А	42
10	Ikki o'lchamli materiallarda fermi energiya ossilyatsiyalariga kvantlovchi magnit maydonning ta'siri	
	Mirzayev J.I	51

02.00.00

КИМЁ ФАНЛАРИ
ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ
CHEMICAL SCIENCES

- 11 Саримсоқпиездан озиқ-овқат қўшилмалари тайёрлаш ва уларни кимёвий таркибига кўра синфлаш
Асқаров И. Р, Исақов Х, Маматқулова Ў.О 56
- 12 Хитозан иштирокида фаол бўёвчи моддалар билан ипак матоларни бўйш жараёнини жадаллаштириш
Ҳазратова Д. А, Ихтиярова Г.А, Алиева М. Т 62
- 13 Влияние криогенного консервирования на кристаллообразование в сырье растительного происхождения
Джураева Л. Р, Мухамадиев Б.Т 68
- 14 Кротонилиденимин-о-бензой кислотанинг электрон структурасини квант-кимёвий ҳисоблашлар ёрдамида тадқиқ қилиш
Назаров Н.И, Бекназаров Ҳ.С, Мирзаева Г. А 72
- 15 Нокондицион фосфоритларни органоминарал ўғитларга қайта ишлаш
Темиров Ў.Ш, Усанбаев Н.Х, Намозов Ш.С, Маматалиев А.А, Пиримов Т.Ж 75
- 16 Поливинилхлоридни моноэтаноламин билан модификациялаш орқали янги сорбентларнинг синтези
Бозоров Л.У, Тўраев Х.Х, Умбаров И.А, Касимов Ш.А, Эшқараев С.Ч..... 80
- 17 Ўзаро аралашмайдиган иккиламчи полимерлар асосида композицион материаллар ишлаб чиқариш тенденцияларига замонавий ёндошиш
Бекназаров Э.М, Лутфуллаев С.Ш, Жўраев З.Ю 85

03.00.00

БИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ
БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
BIOLOGICAL SCIENCES

- 18 Баъзи ноёб доривор ўсимликларни *in vitro* шароитида кўпайтиришнинг назарий асослари
Дехқонов Д.Б, Мустафина Ф. У 89
- 19 Zarafshon vohasida istiqomat qiluvchi kichik maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishini baholash
Rasulov S.Q, To'ramqulov Sh.N 93
- 20 Тошкент ботаника боғи шароитида *acer campestre* l. барглариининг морфометрик белгиларини қиёсий ўрганиш
Ҳакимов Ш. В, Лаптева Р. А, Махкамов Т.Х 99
- 21 Магнолия грандифлора (*m.grandiflora* l.) уруғкўчатларини ўсиши ва ривожланишига минерал ўғитларнинг таъсири.
Бахрамов Р.М 105

22	Мас технологияси асосида яратилган всзфз авлод дурагайларида тола сифат кўрсаткичларининг таҳлили Бойқобилов У.А., Дарманов М.М, Хусенов Н.Н, Макамов А.Х, Норбеков Ж.К., Рахимова Г. О, Бўриев З.Т	111
23	The effect of the microbial composition "zamin -m" on some biometric parameters of the plant <i>Cynara Scolymus</i> L. in salt condition of soils Sabirova M.B, Murodova S.S	117
24	Марказий Ўзбекистон тўғриқанотдиларининг ривожланиш фенологияси Мирзаева Г.С, Тураева З. Р , Тожиматов Д. АМаматова М.М, Икромов Т.С	120
25	Оқова сувларни кичик кичик ряска (<i>lemna minor</i> l) ўсимлиги ёрдамида тозалаш ва балиқчиликда қўллаш биотехнологияси (Бухоро вилояти мисолида) Бўриев С.Б, Юлдошов Л.Т	124
26	Биохилма-хиллик табиат асосидир Кирийигитов Х. Б,Рахмонкулов У	130

05.00.00

**ТЕХНИКА ФАНЛАРИ
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ
TECHNICAL SCIENCES**

27	Исследования общих математических характеристик приложения логических операций и табличной замены в криптографических преобразованиях Акбаров Д.Е, Умаров Ш. А	136
----	--	-----

09.00.00

**ФАЛСАФА ФАНЛАРИ
ФИЛОСОФИКЕ НАУКИ
PHILOSOPHICAL SCIENCES**

28	Янги Ўзбекистонда ёшлар иқтисодий тафаккурини ўстиришнинг усул ва воситалари Асракулова А.Н	141
29	Кубравия ва нақшбандия таълимоти: таҳдил ва тавсиф Норова М. Ф	146
30	Qonun ustuvorligi - fuqarolik jamiyatining muhim omili va asosiy shartlari. Toshpo'latova N.S	152
31	The positivistic essence of Nikolay Mikhailovsky Zatsepin A.V.....	156
32	Мухаммад Ғаззолий таълимотида сабр ва шукр тушунчаларининг фалсафий-ахлоқий талқини Рустамов Б Б	159
33	Марказий осие алломаларининг жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссаси. . Вохидова М. Т.	165

34	Жамият тараққиётининг янги босқичида гендер тенгликни таъминлашнинг ижтимоий аҳамияти Ахророва С.А	169
35	Мамлакатимизда иқтисодий ва ҳуқуқий ислоҳотларни илмий-инновацион таъминлаш муаммолари Мадумаров Т.Т, Ғуломжонов О.Р	176
36	Ўзбекистонда гендер тенглиги масалалари ва халқаро мажбуриятлар Аннаева Н.Р	183
37	Ёшларга оид давлат сиёсатининг янгича ифода топиши Шоимов А.Р, Бўриева М.О	188
38	Талабаларда толерантлик фазилатини шакллантиришнинг ҳуқуқий асослари Расулова М.А,Цағараева О.Б	196
39	Янгиланаётган Ўзбекистонда гендер муаммоларини бартараф этишда ахлоқий қадриятларнинг ўрни Мадумарова З	202
40	Ахлоқий маданият ва қадриятлар тизиминининг тарихий-фалсафий таҳлили Мамадиева Н.Х	207
41	Миллий юксалиш жараёнида шахс маънавий камолотини юксалтириш муаммолари ва ечими Исламова Д.Х	214
42	Шарқ ва ғарб мутафаккирларининг фуқаролик жамияти тўғрисидаги қарашлари эволюцияси Абдуллаев А.Н	219
43	Ижтимоий тараққиёт концепциясини тадқиқ этишнинг замонавий методологик асослари Ходжаев О.Ш	222
44	Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тарбия фанини ўқитишга методик тайёргарлигини такомиллаштириш Халилов Ф. Ф	226
45	Шахсга йўналтирилган таълим жараёнида бўлажак ўқитувчиларнинг мотивацион қобилиятларини ривожлантиришнинг психологик-педагогик хусусиятлари Мамажоновна З.М	232
46	Малака ошириш жараёнида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик имкониятлари Бобоёров Ш. С	240
47	Шахс маънавий маданиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий-фалсафий аспектлари Солибоев У.....	245

10.00.00

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

48	Ошибки в письменной работе студентов	
	Хамдам-зода Л	251
49	Sinxron tarjima san'atini egallash strategiyalari	
	Abdullayeva G. G	257
50	Индивидуальные вариации в овладении вторым языком	
	Бобокулова Г.Ш	263
51	Эртак ва унинг тарихига бир назар	
	Имяминова Ш.С.....	267
52	Comparative research of english and Uzbek toponyms	
	Ismatova N.M	270
53	Ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida "Happiness" va "Baxt" kontseptining ifodalanishi	
	Jumayeva O.I	275
54	Теория множественного интеллекта и изучение языка	
	Каххорова Ш.Ш	279
55	Tetralogiyaning tadrijiy taraqqiyoti	
	Qo'ilyeva G.N	283
56	Инновационные методы обучения английскому языку для специальных целей	
	Мирходжаева М.И	287
57	Oliy o'quv yurtlarida rusiyzabon talabalarga o'zbek tilini o'qitish muammolari	
	Normatova Sh.U	291
58	Abdulla Oripovning "Haj daftari" she'riy turkumi haqida	
	Fayzullayeva O.X	295
59	Feminist yozuvchilar asarlarida badiiy tasvir vositalarini qo'llanilishi xususida	
	Abdullayeva N	299
60	Yetuk o'zbek adibi Isajon Sultonning "Boqiy darbadar" asari misolida tarixiy inversiya	
	Naimova A.M	303
61	Тилшуносликда матн талқини	
	Қозоқова Н.А	308
62	Обучение Английскому языку с помощью литературы	
	Курбонова Ш.Х	312
63	Frazeologiyani o'rganish va inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklarning chog'ishtirma tahlili	
	Saidova Z.X	316
64	Ўзбек тилида тарз ифода воситаларининг морфологик, синтактик, лексик ва услубий ифодаланиши	
	Абдуллаев А	320

65	Ona tili darslarida o`quv lug`atlaridan foydalanish samaradorligi Tursunova O.F	325
66	Aforizmlar lingvistik tadqiqot obyekti sifatida Akramov I.I	330
67	Насимий ва фурқат ижодида табиат тасвири Амонова З. Қ	335
68	Бахшининг бадий маҳорати Тилавов А	339
69	Инглиз ва ўзбек тилларида эвфемизмларнинг ўрганилиши ва лисоний хусусиятлари Рузиева Н.З	342
70	Мумтоз жанрда макон ва вақт категорияси (Алишер Навоий шеърлари мисолида) Йўлчиев Қ.В	347
71	Использование лингвистической терминологии при изучении сегментной фоностилистики имени существительного русского, Узбекского и Английского языков Гафуров Б.З	353
72	Biznes turizm terminlarining qiyosiy lingvo-semantik tahlili Gavharoy Isroiljon qizi	357
73	Абдулла Ориповнинг поэтик сўздан фойдаланиш маҳорати Хамдамов А.Н	365
74	Синтактик фигуралар таснифи Абдупаттоев М.Т	371
75	Sayyid Qosimiy asarlarida badiiy san'atlar Normurodov O.B	377
76	Frazeologik birliklarning semantik-grammatik va uslubiy xususiyatlari Saidova N. A	380
77	Специфика в изображении образа «кавказского пленника» в русской литературе Юлдашева О	386
78	Сўз" ва "Термин" концептларининг лингвистик таърифлари ҳамда уларнинг ўзаро муносабатлари Хамдамов Р.М	390
79	Ҳ.Худойбердиевнинг сўзларни кўчма маънода қўллаш маҳорати Юсупова Д.Ю	395
80	Intonatsiya va pauzaning uslubiy xususiyatlari Yadgarova Z.T	403